

НЕБЕСНИЙ БЕСТІАРІЙ ЛІРИКИ АРСЕНІЯ ТАРКОВСЬКОГО

І ВАСИЛЯ СТУСА

Досліджували особливості інтерпретації бестіарної образності у творчості Арсенія Тарковського та Василя Стуса у контексті авторської міфопоетичної картини, специфіку їх потрактування.

Ключові слова: ліричний герой, орнітологічна символіка, птах, символічний образ.

Бестіарій є невід'ємною константою міфопоетичної картини світу лірики А.Тарковського та В.Стуса. Якщо говорити про поділ бестіарію на «земний» та «небесний», то у поетичних творах обох митців оприявнюється суттєва кількісна перевага «небесної» бестіарної образності над «земною»: найчисельнішою групою є образи птахів.

Орнітологічні образи-символи посідають особливе місце у слов'янському культурному та духовному просторі, оскільки належать до категорії символів, які характеризуються розгалуженням та широким семантичним полем. А. Тарковський та В. Стус надають традиційним орнітологічним образам оригінальної інтерпретації, нового індивідуально-авторського змістового наповнення.

Образи птахів у ліриці Арсенія Тарковського та Василя Стуса дуже часто конкретизовані, тобто номіновані за видовою належністю. Найчастіше вони звертаються до образів таких птахів, як: голуб, ластівки, соловей, лебідь, синиця, зозуля, горобець, пугач, ворон. Особливої уваги заслуговують образи фантастично-міфологічних істот, наділених крилами й здатністю літати (наприклад, образи жар-птиці та музи).Прямі номінації на рівні назви твору відзначаємо і в ліриці Арсенія Тарковського («Голуби», «Синиці», «Ласточки»,

«Малиновка»), і Василя Стуса («Посоловів од співу сад», «Син – ще малий, вигулькував, як птах», «Вже тишу розбудили солов'ї», «І жайворонки дзвонять угорі», «Мов лебедина, розкрилила», «Збудився врано синій-синій птах...»), що підтверджує важливість цієї міфологеми в ієрархії художньої аксіології поетів.

Орнітологічна символіка реалізується в поетичних творах митців дуже різнопланово. Наприклад, В. Стус, ідучи за міфологічними віруваннями багатьох народів, наділяє функцією деміурга птаха, в образі якого виступає ліричний герой у поезії «Ці виски, ці скрики під вітром злітають угору». На думку дослідниці С. Саковець, в цій поезії своєрідно представлений космогонічний акт: день як світло, як те, що виходить із темряви і на зміну темряві, стає першим етапом творення Всесвіту [3, с.327]: «Ява ачи марення ачи з глухої надсади / цей простір озвався – понурий і неговіркий. / Твої серпокрильці протнуть наторосені хмари, / така чорнота, чорнота, чорнота угорі! / ... / Ми ще засвіт-сонця дзьобами проб'єм крутояри, / над падоломрічки, як стріли, піврвемося в лет» [4, с.184].

В іпостасі птаха обидва митці також візуалізують душу. Характерне також метафоричне перенесення значення орнітологічної образності для увиразнення образу дитини (наприклад, у поезії «Четверта палата» Арсенія Тарковського підкреслює дитячі безпосередність та життєлюбство характеру ліричної героїні Аньки, вдаючись до порівняння із синицею: «Будтосиницаизклетки, / Глянетиз-пододеяла: / Не просыпались соседки, / Утро еще не настало?» [7, с.279].

У ліриці обох поетів оприявнюється стійкий та продуктивний взаємозв'язок символіки птахів із літературною творчістю. У таких поезіях орнітологічні образи-символи рідко конкретизуються за видовою належністю. Наприклад, у А. Тарковського птахи (зокрема пташенята) ототожнюються з віршами (поезія «К стихам»).

Характеризуючи символіку птахів, дослідник А. Ханзен-Леве вказує, що вона включає в себе «символику птиц потусторонне космической сферы и птиц

подлунного небесного и воздушного мира, причем крылатые существа действуют прежде всего как медиумы и средства сообщения между потусторонним и посюсторонним мирами» [8, с. 510]. Вказує він також на здатність птахів-вісників переходити не лише просторові, а й часові пороги [8, с. 510]. У ліриці Арсенія Тарковського інтерпретація образу птаха як вісника відзначається досить часто (наприклад, у поезії «АнжеллоСекки» поет наділяє образи ластівок власним індивідуально-авторським символічним навантаженням, відходячи від традиційної семантики притаманної «чистим» птахам, називаючи їх провісницями забуття: «Он сходит по ступеням обветшалым / К небытию, во прах, на Страшный суд, / И ласточки над экваториалом, / Как вестницы забвения снуют». В ліриці В. Стус з плином часу (маркування зміни пори року) пов'язаний образ гусей:

Неначе гуси, відлітають роки / і спогади. Ні шурхоту, ні крику, / і тільки голубий повнявий жаль / волочиться услід... [5, с. 302].

Суголосні мотиви звучать у поезії Арсенія Тарковського «Голуби», в якій невідворотність часу оприявнюється за допомогою алегоричних образів сімох голубів: «Семь голубей – семь дней недели / Склевали корм и улетели, / На смену этим голубям / Другие прилетают к нам...» [7, с. 174]. Для авторської свідомості характерне циклічне сприйняття часу та буття («тут наши сизари воркуют, / по кругу ходят и жалкуют...»).

Значну роль орнітологічні образи-символи відіграють у творенні бінарної опозиції «свій – чужий». Полюс «свій» вбирає у себе позитивні образи, що пов'язані з людиною, освоєною нею частиною природи. Стосовно образів орнітологічних тут простежується ще один напрям протиставлення, укоріненій в слов'янській міфологічній традиції, – поділ птахів на «чистих (божих)» та «нечистих» (до них належать хижі та нічні, а також птахи сірого та чорного кольору). До перших відносяться лелека, журавель, соловей, лебідь, горлиця; до других відносять сірих та чорних - зозулю, горобця, пугача, ворону, крука, шуліку. Знаходить своє відображення це протиставлення і у творчості А.

Тарковського та В. Стуса, показовим є переважання в міфосвіті першого лише птахів «чистих» (голуб, ластівка), в той час як у другого – у значній кількості наявні і «чисті», і «нечисті» (зозуля, ворон, пугач), з незначним переважанням останніх у поезіях пізніх збірок. Яскравим прикладом актуалізації негативного семантичного спектру є поезія «Вороння пролетіло в сусіднім вікні...»: «Вороння пролетіло в сусіднім вікні,/ наче груддя біди в вечоровім огні,/ наче помахи долі: нещасний, дивись,/ як червоно і чорно твої пойнялись / роки сховані...» [10].

Також для низки поезій Василя Стуса характерне символічне уособлення в орнітологічних образах бажаної, але недосяжної для ліричного героя свободи: «За шибами туркочуть голуби / і горобці виспівують щасливі,/ перегуки і гаймори грайливі/ все хлюпають об шиби, мов прибій,/ так дивно відгороджений вікном/ і зависоким муром...» [10].

У творчому доробку Василя Стуса частка використання орнітологічної образності з метою зображення картин ідилічного буття невелика. Гармонія природи в цих поезіях вступає в дисонанс з напруженим емоційним станом ліричного героя, підсилюючи загальну настроєву напругу твору. Часто використовується образ співочих солов'їв: Вологогорлісолов'ї / світанок дрібно гаптували, / з туману верби випливали / В важкому сонці м'яко вихрились... [6, с.16.]

Дослідники відмічають, що у поета протиставлення смислового наповнення орнітологічних образів-символів з позиції поділу простору на «свій» та «чужий» знаходить відображення в антиномії «гуси – ворони»: «І не море – ставкове багно то, і не гуси – ворони важкі, на одній пречисто чорній ноті вивіряють радісні віки» [4, с.430].

У той час, як у ліриці А. Тарковського образ птаха є невід'ємною аксіологічною константою світової гармонії буття. У поезії «Григорій Сковорода» ідеальний топос твориться у тому числі за допомогою орнітологічної образності, виступаючи одночасно і його важливим атрибутом, і

медіатором між земним та небесним: «Птицы молятся, верные вере, / Тихо светят речистые речки, / Домовитые малые звери / По-над норами встали, как свечки» [7, с.174]. Пташиний спів у поезії метафорично підноситься, вивищується автором до рівня молитви. Також яскравим прикладом ідилічної тональності та світлої образності є поезія «Степь»: «Дохнет репейника ресница, / Сверкнет кузнечика седло, / Как радугу, степная птица / Расчешет сонное крыло...» [7, с.67].

Отже, орнітологічна символіка в творчості Арсенія Тарковського та Василя Стуса характеризується глибокою змістовою наповненістю, вона бере свої витoki ще у слов'янській міфології, але проходячи крізь призму авторського світосприйняття набуває нових семантичних площин та трактування.

Порушена нами проблема є науково перспективною, вимагає багатоаспектного подальшого вивчення, що дасть можливість описати художні світи А. Тарковського та В. Стуса, спираючись на ціннісні для них першоеlementи буття та категорії людського мислення.

Література:

1. Курціус Е.Р. Європейська література і латинське середньовіччя / Ернст Роберт Курціус [переклав з нім. Анатолій Онишко]. – Львів: Літопис, 2007. – 752 с.
2. Ханзен-Леве А. Русский символизм. Система поэтических мотивов. Мифопоэтический символизм. Космическая символика / Пер.с нем. М.Ю.Некрасова. – СПб., «Академический проект», 2003 – 816с.
3. Мифы народов мира. Энциклопедия (В 2 томах). / Гл. ред. С.А. Токарев. – М.: «Советская энциклопедия», 1988. – Т.2. – 719 с.
4. Саковець С. П. Хаос та Космос як елементи космогонічного міфу Василя Стуса / С. П. Саковець // Наукові записки. Серія «Філологічна». – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2011. – Вип. 21. – С. 325–333.

5. Стус В. Зібрання творів [Текст] : у 12 т. Т. 1 : Ранні вірші (сер.1950-х – початок 1960-х рр.), ДЕЛО №13/ БЕ1339, Круговерть, Вірші 1960-х років/ Василь Стус [редкол.: Д.Стус (голова) та ін.] – К.: Київська Русь, Факт, 2007 (Бібліотека журналу «Київська Русь»). — 560 с.
6. Стус В.Зібрання творів [Текст] : у 12 т. Т. 3 : Час творчості / Dichtenszeit/ Василь Стус [редкол.: Д.Стус (голова) та ін.] – К.: Факт, 2008 (Бібліотека журналу «Київська Русь»). — 752 с.
7. СтусВ.Зібраннятворів [Текст] : у 12 т. Т. 5 : Палімпсести (Найповніший незавершений корпус)/ Василь Стус [редкол.: Д.Стус (голова) та ін.] - К.: Факт, 2009 (Бібліотека журналу «Київська Русь»). — 768 с.
8. Тарковский А. Собрание сочинений. В 3 т. Т.1: Стихотворения. / Сост. Т. Озерской-Тарковской; Примеч. А. Лаврина. / А. Тарковский – М. : Худож. лит., – 1991. – 462 с.
9. Юнг К.-Г. Психологія та поезія // Слово. Знак. Дискурс :Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької ; 2-ге вид., доповнене]. – Львів :Літопис, 2001. – С. 91 – 108.
- 10.<http://www.stus.kiev.ua/index.htm>

The article deals with the peculiarities of artistic rendering ornithological symbols in mythopoetic world view in lyric of A. Tarkovskyi and V.Stus, specificity of its interpretation.

Key words: *the bird, the lyrical hero, the ornithological symbols, the symbolic image.*

Науковий вісник молодих учених та аспірантів ХДУ: збірник наукових праць. – Херсон: ХДУ. – 2017. – С.145-150.

